

OMUL ȘI CONSTRUCȚIA INTERIOARĂ

ACAD. VIRGIL CÂNDEA

Născut într-o familie evreiască din Bucureștiul antebelic, iubind în chip profund poporul român și spiritualitatea acestor locuri, N. Steinhardt se creștinează în pușcărie, în 15 martie 1960, în primele luni ale detenției comuniste, dintr-o adâncă convingere, consolidată în anii de căutare a identității religioase și soldată cu o definitivă îndrăgostire de etosul ortodoxiei. Ultimii ani de viață și-i petrece la mănăstirea Rohia unde devine călugăr, clopotar, ghid și bibliotecar al așezământului.

Aflat permanent "între viață și cărți" și înțelegând că destinul artistic devine sinonim cu parcursul individual, Steinhardt fixează în scris, într-o carte devenită antologică și intitulată sugestiv *Jurnalul fericirii*, experiența carcerală într-o formă inedită. Narațiunea, aparent minată în interior în stil postmodern, se reorganizează sub forma unui discurs întrerupt de enclavale autobiografice, istorice, teologice și filozofice ale textului.

Începutul anilor '90 marchează un reviriment al prozei de factură memorialistică, fenomen justificat de nevoia cititorilor de a participa la procesul de demistificare a unui regim totalitar care se instaurase și ființase timp de aproape o jumătate de veac prin teroare. Mai mult decât atât, faptul de a fi avut șansa de a dialoga cu câțiva dintre bunii prieteni ai lui N. Steinhardt în ultimii ani de viață ai acestora într-un București al anilor 2000 e o șansă pentru oricine și în același timp o bucurie de a ști prezervate câteva dintre mărturiile cu valoare documentară.

Este ceea ce-și propune și seria acestor interviuri realizate cu criticul Alexandru Paleologu, cu academicianul Virgil Căndea și cu ÎPS Bartolomeu al Clujului.

DIANA ȘIMONCA-OPRIȚA

Virgil Căndea: Noi ne-am cunoscut în prima jumătate a anilor '50, cred că până în 1955, înainte să fi fost el arestat prima oară, și pe vremea aceea, cum era obiceiul în București, în momentul în care viața culturală a început să fie afectată de schimbările politice care aveau loc, oamenii au început să se adune, să stea de vorbă, să discute; din asta li s-a și tras multora pușcăria și alte neplăceri, fiindcă se adunau și vorbeau și, știți cum era, lucrurile astea se auzeau până la urmă... Ei se întâlneau în casă la Trixi, fiindcă eu după aceea am fost cooptat, ca să zic așa, în aceste întâlniri. E vorba despre Beatrice Strelisker, pe care el o amintește și care a fost și ea judecată, dar a făcut, mă rog, multe dezvăluiri. Mie mi s-a părut că a spus prea mult, că putea să le uite. Clar este că femeia asta, care nu știu ce a devenit, pentru că a plecat în Israel, a fost una dintre cei care au furnizat informații ăloră, ca să-și mai ușureze soarta. A scăpat mai ușor astfel.

La Trixi m-a dus Paul Simionescu. Paul Simionescu era un băiat căruia îi spuneau în cercul lor Pavlic, nu știu de ce – un băiat foarte drăguț care a făcut Istoria, a fost șeful Bibliotecii de la Institutul de Istorie o vreme, a făcut și Filozofia și la Filozofie mi-a fost mie coleg. Am rămas buni prieteni de atunci și pe urmă am făcut și Teologia împreună, din 1951 până în 1955. A zis: "Hai să vezi ce interesant e! Sunt numai oameni tineri!" Acolo l-am cunoscut și pe Alecu Paleologu și pe ea, pe Trixi, și pe Nicu. N-aș putea să vă mai spun cine mai venea, probabil că mai veneau câțiva, dar n-am rămas cu ei în prietenie și ce vă spun eu e treabă de acum cincizeci de ani, așa încât pe ceilalți nu-i mai știu.

Ce discutam noi atunci? Lucruri care pe mine nu mă pasionau prea tare: literatură, lucruri de genul ăsta. Ei erau dascăli de literatură, ea lucra la revista "Teatru", era redactoare acolo, el era un admirator al cărților și a rămas până în ceasul morții lui, și asta se vede în biblioteca de la Rohia. Biblioteca aceea în mare măsură el a făcut-o. Asta a fost un fel de drog al vieții lui: literatura, critica literară, cititul. Era un mare

cititor. Pe urmă, eu nu m-am mai dus prea des, fiindcă n-am mai cultivat acel cerc.

Cu Paleologu mă vedeam din când în când, mai cu seamă că, din 1958, când m-am mutat în casa asta, el stătea foarte aproape de mine și ne plimbam câteii împreună. Avea și el câine, nevastă-mea, Dumnezeu s-o ierte, avea și ea. Și eram foarte prieteni și când venea la mine discutam.

Pe urmă, Nicu a început să vină singur să mă vadă în prima mea locuință din București, care a fost în strada Popa Tatu. Acolo era o parte din cărțile mele, pe urmă biblioteca a mai crescut, evident. Ce îl seducea pe el era faptul că eu aveam cărți dintr-astea foarte curioase, adică aveam René Guénon, opera integrală, aveam cărți de spiritualitate hindusă, musulmană, budhistă, budhism Zen. Tot felul de chestii de astea. Eu pe calea asta am ajuns până la urmă la teologie.

Ce m-a ajutat foarte mult a fost, pe de o parte, această apetență pe care am avut-o pentru lucruri curioase și, în al doilea rând, faptul că pe mine m-a prins reforma învățământului în facultate, adică în 1948. Atunci terminasem anul doi de Filozofie, terminasem anul trei de Drept. Intrasem în anul întâi de Filologie clasică, Greacă și Latină și când am terminat în 1949 Dreptul, în 1950 Filozofia, noi aveam o cultură foarte renumită, pentru că până atunci studiasem într-o universitate care era făcută după programele analitice de la Paris – Sorbona, ca să ne trezim pe urmă cu un program dintr-asta care era calchiat după cel sovietic. Atunci a fost o reacție într-un grup de tineri în care eram și eu, să ne înscriem la singura facultate care nu fusese supusă reformei și care era Teologia.

În 1951 m-am înscris la Teologie și s-a mai înscris atunci Paul Simionescu, Radu Alexandrescu, Emilian Popescu, psihologul care se ocupă de Istoria veche. La noi a fost o apropiere de teologie nu datorată vreunei educații de familie sau unui mediu în care ne formasem, pentru că nu căpătasem o educație prea religioasă, afară de elementele astea obișnuite, pe care le știam de la bunica, anume câteva rugăciuni, ci

dintr-o curiozitate intelectuală. Mai era Radu Alexandrescu, care a ieșit un foarte distins specialist în literaturi clasice, a făcut multe traduceri din autori vechi. Nina Stănculescu a devenit după aceea critic de artă, a scris cărți despre Brâncuși și partea lui spirituală.

În biblioteca mea apăreau aceste preocupări și Nicu era un spirit curios și scotocitor și asta era pentru el mană cerească, așa că venea și lua cărți. Azi așa, mâine așa, până când într-o zi eu am început să-i spun: "Măi, zic, tu tot iei cărți din astea..." Ce să spun? Aveam literatură bună, aveam autori de acest tip: Mayerling, mă rog, din ăștia mai speciali și care îi plăceau lui. Zic: "Foarte bine, ia-le, citește-le, nimic de zis, da' mai ia și câte una din asta să vezi cum s-a mai gândit și în alte părți ale lumii și în alte epoci..." Atunci a început el să ia *Patericul*, pe Sf. Grigore Palama, autori și cărți care erau pe potriva unui om cu erudiția lui, cu pregătirea lui intelectuală, cu exigențele pe care le avea, deci lucruri de mare calitate. Ei, ăsta este singurul punct în care putem spune că el a avut un folos din faptul că m-a cunoscut pe mine, nu altceva.

Virgil Ciomoș a apelat la mine în momentul când a publicat *Jurnalul fericirii*, că nu înțelegea niște nume de acolo, fiind notate numai cu inițiale. Îi spuneam: "Uite cine e ăsta, cine e ăla, cine e cutare..." A răspândit vorba asta, în special în mediul ardelenesc, cum că eu aș fi avut un rol în convertirea lui, sau nu mai știu cum. Nici poveste! Atunci, ca să pun capăt acestor vorbe, am scris într-un supliment al revistei "Renașterea", în "Filocalia" o notă scurtă, intitulată *Notă pentru Jurnalul fericirii*, în 1997. Eu asta spun acolo, că nu trebuie căutat nicăieri un agent exterior lui în legătură cu convertirea. Nicu Steinhardt era un om de o anumită construcție interioară, de o mare sinceritate, în același timp un om cu o conștiință foarte solidă, care a rezistat la atâtea încercări, așa încât convertirea lui este o taină între el și Hristos, nu altceva. Nimeni nu poate să vină să spună vreodată

asa ceva. El nu e din categoria oamenilor care se lasă convertiți. Nu putea decât singur să se apropie de lucrurile astea dintr-un imbold interior și ăsta este meritul lui integral. Acolo o să găsiți esența acestui episod.

Am mai avut ocazia să public o scrisoare inedită a lui Nicu Steinhardt despre cutremurul din 1977, apărut în "Adevărul literar și artistic", în 16 martie 1997. Amândouă articolele mi-au fost publicate în 1997.

M-am întâlnit iarăși cu probleme legate de el când am ajutat-o pe Ileana Mironescu, fiica lui Codin Mironescu, să scoată o carte la o sută de ani de la nașterea tatălui ei – fost membru al grupului de la Rugul Aprins, bun prieten și el cu Nicu Steinhardt. Nicu Steinhardt îl pomenește în *Jurnalul fericirii* și a pus aici și segmente care-l privesc pe el din *Jurnalul fericirii*. În această carte o să găsiți personaje pe care desigur le cunoștea și Steinhardt.

El a avut două perioade în relațiile cu oamenii. A avut o perioadă în care era un om netrecut pe la poliție, nu-l luase nimeni până atunci la descusut, nu fusese condamnat, încă nu era nici creștin, pentru că acest aspect i-a agravat sigur într-un fel situația. Ideea asta că tu, evreu, te convertești la creștinism în perioada aia, atrăgea atenția autorităților. Asta s-a întâmplat cu noi toți cei care am făcut Teologia. Am pățit o serie de minuni: ne-au dat afară din serviciu, de pildă, pentru că ăsta era considerat misticism. Ei mergeau la ipoteza că, desigur, noi când ne întâlnim acolo...

Doina Șimonca-Oprita: ...unelteți împotriva regimului. Acestea au fost capetele de acuzare principale și în procesul Noica-Pillat.

V. Căndea: Eram antimaterialiști și antimarxiști. Când s-a aflat, de pildă, că merg la biserică... Lucram la Biblioteca Academiei. M-a văzut cineva odată la biserică de pe Calea Victoriei. Cred că era în ziua de Bunavestire. Înăuntru, când am intrat, i-am văzut; erau doi, dar erau tot din

DOSAR STEINHARDT

dosar steinhardt

Academie și, cum e românul guraliv, eu nu am apucat să spun că i-am văzut pe ăia doi la biserică, n-am spus nimănui, dar ei au spus treaba asta. Și m-au chemat la Direcție și dă-i, și judecă-mă, cum se poate ca eu, care am făcut filozofia, că pe vremea aia era marxistă, și cum se poate? "Ce teză ai avut dumneata?" Și i-am spus ce teză am avut. "Păi, cum adică? Și te duci la biserică?" "Mă duc, domnule, că vreau și eu să știu, vreau să văd, să cunosc." Totuși, religia reprezintă la noi sâmburele culturii tradiționale românești. Un om care vrea să facă istoria culturii și a gândirii românești nu poate să fie străin de lucrurile astea. Nu are cum. În sfârșit, astea erau lucruri pe care nu le credea nimeni.

În această perioadă, deci, în care nu fusese încă creștinat și nu fusese nici anchetat, el se vedea cu foarte multă lume și venea [la mine n.n.]. După aceea, a adoptat o atitudine de discreție care este tipică celor care au avut neazuri de astea pentru că știau că sunt urmăriți în continuare și după ce ieșiseră. Și atunci nu mai venea, dar ne întâlneam din când în când, pentru că el venea la biserica Sf. Silvestru să-l vadă pe părintele Galeriu.

La el mai exista ceva: pe de o parte, discreția unui om care trecuse prin încercările astea și nu voia să atragă neazul altora prin faptul că-i frecventa, pe de altă parte, la el mai era o discreție care venea din faptul că era un neofit. Asta îmi povestea profesorul Elian, de care am fost foarte legat: "Dragă, zelul neofitului! Ai grijă, întotdeauna neofitii, adică cei proaspăt convertiți sunt mai creștini, mai catolici decât Papa!" Or, el avea discreția asta cu aerul că nu el, evreu trecut la creștinism, se apucă să dea sfaturi, sau să comunice din gândirea lui, din soluțiile lui creștine altora, care sunt niște creștini născuți într-o cultură creștină.

Nu făcea, evident, nicio taină din faptul că era creștin și asta l-a înstrăinat complet de Comunitatea Evreiască din România, care l-a ținut de rău. Nu știu dacă ați urmărit odată, poate că o să se mai dea vreodată, cine știe, că am văzut că se mai dau din când în când, niște convorbiri ale lui Iosif Sava. Iosif Sava a avut o discuție cândva cu Pleșu. Toți am trecut pe acolo, pe la emisiunile lui pe teme muzicale. Lui îi plăcea să te descoase, să afle. Dăduse peste un subiect bogat, ca să zic așa, să vorbească cu personalități despre mari convertiri. Pleșu l-a laudat pe Steinhardt și Sava a întregat: "Vi se pare corect?" "Treaba lui!" "Păi, cum se poate să lași religia strămoșilor tăi?" "Și ce e rău în asta? Ar fi fost mai bine să se fi făcut ateu?"

El personal era un creștin convins, aproape bigot. Nu avea note critice. Chiar dacă avea judecăți, nu vorbea împotriva Bisericii. Cred că el însuși, ca un mare iubitor de Hristos, avusese și o reacție împotriva identității sale naționale. Avea ceva cu poporul care l-a răstignit pe Hristos.

Ce mai era special la el? Nu era un om care să se destăinuie în relația cu mine. Le păstra să le noteze, dar nu făcea caz. Întreba foarte mult, cerea răspunsuri la lucruri pe care nu le știa foarte bine. Foarte dornic să se instruiască, să recupereze o cultură creștină, dar atât.

D. Ș-O.: În 1949, lui Steinhardt i s-a intentat proces pentru inversiune sexuală, finalizat cu achitarea lui din lipsă de probe. Care este părerea dumneavoastră despre acest incident?

V.Câdea: Pe cât îl cunosc eu ca tip de intelectual... Ce se întâmplă?

Homosexualitatea eu o explic ca pe o infirmitate intelectuală. În *Biblie* scrie: "L-a făcut Dumnezeu pe om, bărbat și femeie l-a făcut pe el." Acest aspect a fost speculat încă în vechime. Chiar Origen a făcut asta. Anania [Î.P.S. Bartolomeu Anania, arhiepiscopul Clujului – n.n.] mi-a spus că la acest pasaj din Geneză, comentariul a fost omis din ediția românească a *Bibliei* din anii '70. Studenților de la Facultatea de Teologie le-am vorbit despre asta.

Toate tradițiile spirituale vorbesc de primul om – androgin la Platon, Timeu, Cratil, la hinduși și la fel. Când omul a călcat porunca, trebuie să fim atenți ce s-a întâmplat. Ce au făcut Adam și Eva? S-au rușinat, fiindcă și-au dat seama că sunt goi. De aici reacția de a-și acoperi părțile rușinoase. Cu alte cuvinte, omul adevărat este omul care se reîntregește în două feluri: sau prin anularea problemei sexuale, și atunci vorbim de monahism și condiția angelică de "înger în trup", sau prin căsătorie. Astfel, cei doi sunt repuși în condiția paradisiacă. Noi, pentru a ne apropia de Dumnezeu, trebuie să ne întoarcem la condiția paradisiacă. Încununarea mirilor asta înseamnă. De aceea înainte de Apostolul de la cununie se spune Prochimenul: "Pus-ai pe capetele lor cununi de pietre scumpe. Viață au cerut de la Tine și le-ai dat lor." Eva înseamnă viață. Viața e soția. Viața reîntregește ființa umană dinainte de păcat. De aceea trebuie analizat totul din slujbele bisericii și mai ales pildele.

Or, un homosexual care nu mai percepe distincția, pierde ceva care e fundamental omului. Un om care se poate apropia de cineva de același sex cu el, nu mai e normal. În evoluția societății umane, momentele mari de homosexualitate sunt însoțite de confuzie intelectuală și decadență a gândirii. Tușea mi-a atras atenția la cezura mare de la greci. Când s-a trecut de la filozofia presocratică la cea socratică s-a întâmplat un astfel de fenomen. Platon are vreo douăzeci și șapte de tratate în care bate apa-n piua. Asta explică de ce Platon vorbește cu atâta reverență de presocratici. Nu se simte la înălțimea lor.

Luați alte momente: Imperiul otoman. Criza de pederastie apare în Epoca Lalelelor, sec. XVI – XVIII, când era o civilizație extraordinară. Apoi sec. al XVIII-lea: fenomenul apare într-un moment în care apare confuzia totală a iluminiștilor. E apoi perioada de trecere de la primul la al doilea Război Mondial. Viena e capitala eleganței, dar și a homosexualității, între 1900 și 1914. E decadență a gândirii, a moravurilor, dar și prăbușirea marilor imperii.

Noi trăim într-o astfel de lume despre care vorbește Joseph Maistre în *Le soirée de Sankt Petersburg*. Lucrurile acestea nu se împacă cu știința. Pot să accept că Steinhardt a fost târât în asta, dar cred că nu aveau de ce să-l condamne. Că e o anumită asiduitate într-o prietenie... Ce puteau să-ți pună în spinare? Că te întâlneai cu un prieten, fie ca să unelțești, fie că aveai practici homosexuale. N-aș crede. După ce-a intrat la mănăstire, îl țineau de rău. Era curios, dornic să citească. Toți din vremea aceea erau așa.

D. Ș-O.: Ce părere aveți despre faptul că i s-a imputat că are o critică literară hedonistă? Să nu aibă deloc Steinhardt spirit critic?

V.Câdea: Nu cred că era lipsit de spirit critic. Pagini nimicoare nu are la adresa nimănui. Seamănă cu o poveste rusă: Dumnezeu și Sf. Petru mergeau pe un drum de țară și au dat peste un câine mort. Sf.

Petru și-a pus o năframă la nas, în timp ce Dumnezeu se uita la hoit zămbind. "Ce-ai găsit la hoitul ăsta?" Dumnezeu zice: "Uite ce dinți frumoși are!"

Într-o apropiere de pe o poziție spirituală, nu se poate să nu găsești ceva. Să nu uităm că în Franța, Steinhardt intră în relație cu reprezentanții perioadei interbelice tescuită de literatura franceză. E perioada lui Claudel, Péguy... E interesant de ce nu s-a apucat să citească Cabala. E simplu: nu avea mare atracție pentru asta.

Interviu realizat
DIANA ȘIMONCA-OPRIȚA
București, 1 februarie 2004

Notă: Academicianul Virgil Cândea, reputat istoric și filolog român, este, alături de Alexandru Paleologu, una dintre cele mai evocate personalități din *Jurnalul fericirii*, omul care, după Constantin Noica și Manole Neuman, i-a influențat lui Nicolae Steinhardt parcursul cultural-duhovnicesc în cel mai

înalt grad. Aflat la o vârstă înaintată și dispărut între timp dintre noi, a avut, la momentul interviului, sentimentul unei plăcute recuperări prin memorie a unei personalități care la rândul său a influențat destine.

Virgil Cândea avea în anii '50 studii universitare finalizate în domeniile limbilor clasice, istoriei, dreptului, filozofiei și încopuse Facultatea de Teologie Ortodoxă din dorința de a avea acces la o zonă culturală ce se închidea tot mai mult, devenind prohibitivă din cauza condițiilor istorice din epocă. În a sa *Mărturisire* din volumul *Primejdia mărturisirii*, Steinhardt îi exprimă grațitudinea pentru lungul șir de cărți esențiale la care a avut acces prin prietenia și bunăvoința sa: "Mulțumită unui tânăr savant istoric ortodox (își luase, fără tărăboi, și licența în teologie) am avut la îndemână o vastă bibliotecă istorică, filozofică și teologică..." (STEINHARDT, Nicolae, *Primejdia mărturisirii*. Convorbiri cu Ioan Pinteș, ediția a III-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia, p. 175)

NOU la CURTEA VECHE

